

БОЛГАРИ — нація, основне населення Болгарії. Мешкають також у прикордонних з Болгарією р-нах Румунії, Греції, Сербії і Чорногорії, Туреччини, країнах СНД, в Угорщині, Чехії, Словаччині, Пн. і Пд. Америці та Австралії. Поява переселенців із Болгарії на поч. 19 ст. на пд.-зх. теренах України зумовлена геополіт. процесами, що тривали впродовж усього 18 ст. на Балканах. Вирішальну роль відігравали дві імперії — Османська та Російська, що прагнули закріпитися на Балкан. п-ові. Захоплені Росією землі запороз. козаків та відвойовані з їхньою допомогою у Крим. ханства і Осман. імперії тер. Пн. Причорномор'я невдовзі частково були передані болгар. переселенцям з метою остаточ. колонізації Пд. України. Міграція Б., що розпочалася ще у 18 ст., тривала майже все 19 ст. Перші Б.-втікачі від турец. поневолення оселилися в Україні 1773 на р. Синюха й заснували згодом с. Вільшанка (нині смт Кіровоград. обл.). 1790 чималий болгар. відділ увійшов до складу Бузького козачого війська (розформов. 1817) і був розселений на Херсонщині в околицях Бобринця та Вознесенська. 1818 цар. уряд виділив новоприбулим землі й на тер. Бессарабії, де в серед. 19 ст. налічувалося вже бл. 100 болгар. поселень, зокрема м. Болград (нині Одес. обл.). Заг. кількість болгар. переселенців 1819 в Україні становила бл. 24 тис. осіб. Останнє масове переселення Б. на Пд. України відбулося 1830–34. У 1844 Б. проживало 75 400 осіб (3,3 % насел. Таврій., Херсон. і Бессараб. губ.). Перші переселенці в Україну дбали про збереження духовності та розвиток освіти: зокрема у м. Болград було збудовано кафедрал. храм Спасу Господнього (освячений 1838), де службу правили церковнослов'янською та болгар. мовами, 1858 відкрито Болград. центр. училище (г-зію) з друкарнею, яка видавала книги та навч. посібники болгар. мовою (62 назви, 19 із них написав засн. гімназії С. Радулов), журнали «Духовен прочит», «Общ труд» (із фольклор. матеріалами та інструкцією про їх збирання, літ.-худож. розділом), г. «Пътник», «Български глас» тощо. Проте в 60-х рр. 19 ст. значна тер. Бессарабії відійшла до Румунії, яка скасувала привілеї, надані рос. урядом, і Б. розпочали мігрувати в р-ни Приазов'я (тоді переселилося більш як 30 тис. осіб). Болгар. колонізація укр. степів супроводжувалася появою в Україні нових видів с.-г. культур. впровадженням нових методів аграр. виробництва. У 2-й пол. 19 ст. існувало 50 болгар. поч. шкіл (навч. 2,5 тис. учнів), а також діяли болгар. гімназії в Болграді, болгар. вчител. семінарія у Преславі (від 1875; нині село Пример. р-ну Запоріж. обл.) й училище в Комрадї (нині місто Молдови).

На поч. 20 ст. на тер. сучас. України налічувалося понад 100 колоній Б. — відомих своєю майстерністю

городників і садівників. У перші десятиліття 20 ст. набуває розвитку болгар. писемність в ін. осередках проживання Б. в Україні. Так, в Одесі протягом трьох місяців 1907 видавався щотижневик «Български мисъл», 1910 в Ногайську (нині Приморськ Запоріж. обл.) вийшла зб. «Песните на бердянските българи (събрал и наредил Ат. Вас. Върбански)», яка містила 556 автентич. нар. та автор. творів. 1926 чисельність Б. у межах сучас. України досягала 198 тис. (0,5 % всього насел.), з них понад 100 тис. осіб — у Пд. Бессарабії. У рад. часи Б., як і більшість нац. меншин в Україні, відчували на собі всі перепади більшов. етнополітики. Спочатку, в період т. зв. «коренізації» (20-і — поч. 30-х рр.), спостерігалось деяке пожвавлення нац.-культур. та адм. будівництва. У місцях компакт. проживання було створено болгар. сільс. ради та нац. р-ни, у райцентрах запроваджено нац. судові органи влади, які вели судочинство болгар. мовою. 1925 на Мелітопольщині створ. Романівський (1926 перейм. на Коларівський, 1939 ліквідов.) і Цареводарський (1927 перейм. на Ботевський, 1930 приєдн. до Коларів. р-ну), 1926 на Одещині — Великобуялицький (згодом Благоєвський, ліквідов. 1939), а 1927 у Першотравн. окрузі — Вільшанський болгарські нац. р-ни. У 20-30-х рр. виходила болгар. мовою преса: центр. болгар. г. «Сърп и чук» (1926 перейм. на «Съветско село», 1931–37 — «Колективист»); г. «Колективно поле», «Комунар», «Колхозен труд», ж. «Бъди готов!», «Агротехник». У серед. 20-х рр. діяло 43 болгар. школи, в яких навч. більш як 4 тис. дітей. У подальшому ця кількість зросла майже вдвічі (1929–61 болгар. школа на 8 тис. учнів). Діяли пед. технікум, пед. курси, готувалися кадри для болгар. шкіл, а в Преслав. аграрно-пед. школі — спеціалісти для с. господарства. За офіц. даними, 1931 у зв'язку з переходом на обов'язкове поч. навчання в Україні рідною мовою навчалося 84,9 % Б. Досить активною була й культ.-осв. робота. Болгар. мовою видавали художню, суспільно-політ., наук.-популярну та навч. літературу. Серед найважливіших підручників — Дринов Д. «Граматика. Ч. 1. Морфология. Ч. 2. Синтаксис» (Х.; К., 1933; 1934), Кандева Р. «Български език» (Х., 1932), Кандева Р., Дринов Д. «Програма по език и литература за българските училища» (Х.; К., 1932). Друкувалися твори місц. авторів (Н. Фуклева, М. Хаджійського, Д. Маркова, О. Кеткова, І. Мавроді, І. Гедікова, Г. Журжера, О. Власова). У Харкові при Спілці пролетар. письменників України, а потім і в Москві при Спілці пролетар. письменників СРСР утвор. болгар. секцію (1931), налагоджено видав. справу. Розвивалося також театр. мистецтво (діяли [Болгарський пересувний робітничо-селянський театр](#) та [Болгарський театр ім. Г.](#)

Димитрова). Від серед. 30-х рр. тоталітар. режим розпочав нову нац. політику — «інтернаціоналізацію», — коли переслідувань зазнала насамперед нац. інтелігенція. В Україні тоді піддано репресіям майже всю еліту болгар. інтелігенції. Відтак Б. в Україні надовго втратили можливість духов. самовідтворення й розвитку, поступово, як і більшість ін. меншин, русифікувавшись. Крім того, 1939 ліквідовано болгар. відділ. при Одес. пед. інституті та всі нац. школи. 1940 «Нову Болгарію», як називали заселену Б. частину Бессарабії, поділено між Молдовою та Україною, й майже 100 тис. Б. стали громадянами Молд. РСР. За переписом 1939, на тер. сучас. України мешкало бл. 250 тис. Б., або понад 80 % усіх Б. в СРСР і більше 3 % всіх Б. у світі.

Під час 2-ї світової війни Б. зазнали депортацій, у червні 1944 з Криму їх було виселено понад 12 тис. осіб, багато також вивезено з пд. обл. України у сх. регіони СРСР (нині Б. частково повертаються з депортації, на 1-у пол. 90-х рр. репатріантів прибуло, за даними Держ. комітету у справах національностей та міграції України, бл. 1,5 тис. осіб). У повоєнні роки чисельність Б. в Україні становила: в 1959 — 219 тис., 1970 — 234 тис., 1979 — 238 тис. осіб (в середньому — 0,4-0,5 % від заг. кількості насел. України). 1987 вийшла постанова ЦК КП УРСР про відкриття в школах і ВНЗх факультетів з вивчення нац. мов та видання нац. літ-ри, зокрема болгар. 1988 в окремих школах Одес. обл. розпочато поч. навчання молд., гагауз. і болгар. мовами. Нині Б. мешкають в Одес. (165,8 тис., 70,9 % від заг. кількості Б. в Україні), Запоріж. (34,6 тис., 14,8 %), Донец. (7,2 тис., 3,1 %), Микол. (7,1 тис., 3,0 %), Кіровогр. (3,1 тис., 1,3 %), Дніпроп. (2,7 тис., 1,2 %), Луган. (2,6 тис., 1,1 %) обл. В Україні болгар. мову вважають рідною 69,5 % Б. На 1000 Б. вищу освіту мають 66, середню спец. — 146. Так, в Одес. обл. у 33-х заг.-осв. школах болгар. мову як шкіль. дисципліну вивчають 7746 учнів, у 25 школах діють факультат. групи, де рідну мову вивчають 1589 дітей. 1993 у Болграді відкрито болгар.-укр. гімназію (150 учнів). У Запоріж. обл. на базі 16-ти шкіл діють 47 факультет. груп вивчення болгар. мови й історії, у Микол. обл. — 2. Пед. кадри для болгар. шкіл в Україні готують Ізмаїл. пед. інститут (Одес. обл.), Бердян. пед. університет та Львів. університет; Білгород-Дністров. пед. училище (Одес. обл.) готує вчителів поч. класів і вихователів дошкіль. закладів; факультативно вивчають болгар. мову та літературу в Одес. університеті. Крім того, в Болгарії навч. 212 студентів-Б. з України, з них 49 — на ф-тах болгар. філології. Гол. спеціаліз. редакція

літ-ри мовами нац. меншин України у Києві та видавництво «Маяк» в Одесі випускають болгар. мовою підручники, художню й дит. літературу. В Одесі виходить болгар. тижневик «Роден край» (додаток до г. «Голос України»), Культурно-мист. життя Б. представляють 107 самодіял. худож. колективів. 1993 в Одесі створ. Асоціацію болгар. нац.-культур. т-в та організацій України, до складу якої входять Болгар. культ.-осв. товариство (с. Тернівка Березнегуват. р-ну Микол. обл.), Болгар. товариство ім. Кирила і Мефодія (Болград; обидва — 1989), Київ. товариство болгар. культури «Родолюбіє», Товариство болгар «Альфатар» (Вільшанка; обидва — 1990), Болгар. культурна спільнота (Одеса, 1991), Товариство болгар. культури (Запоріжжя, 1991), Товариство болгар. культури «Содружество» (м. Приморськ Запоріж. обл., 1992) та ін.

Рекомендована література

1. Дякович Вл. Българите в Бесарабия: Кратък исторически очерк. София, 1930;
2. Косев Д. Краткая история Болгарии. София, 1963;
3. Карандоилов Е. Българи. София, 1968;
4. Забунов И. Д. Болгары юга России и национальное болгарское возрождение в 50-70-е гг. Кишинев, 1981;
5. Краткая история Болгарии с древнейших времен до наших дней. Москва, 1987;
6. Мельник Н. І. Національно-культурний розвиток болгарської меншини України в 20-30 рр. ХХ ст. К., 1990;
7. Грек И., Червенков Н. Българите от Украйна и Молдова: минало и настояще. София, 1993;
8. Єрмак О. Доля болгарських комунарів // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1994. № 1;
9. Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини 1918-1939 рр. К., 1995;
10. Тортика А. А. Некоторые проблемы этнической истории и археологии протоболгар // Болгарский ежегодник. София, 1996. Т. 2;
11. Депортировані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці: Зб. док. (1941-98). К., 1999;
12. Болгари в Україні. К., 2000;
13. Історія південних і західних слов'ян. К., 2001;
14. Носов А. До антропології болгарів: Болгари мелітопольські. [Б. м., б. р.].

В. Врадій, Л. Є. Шкляр

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Болгари / В. Врадій, Л. Є. Шкляр // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-36706>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).